

Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΝΑΕΡΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟ ΠΟΛΕΜΟ*

Carl Schmitt

α. Ο χωρικός μετασχηματισμός του εναερίου πολέμου

ΕΙΝΑΙ γνωστό ότι οι δυνάμεις δεν έχουν καταφέρει να συμφωνήσουν σε έναν σαφή κανονισμό διεξαγωγής του εναερίου πολέμου. Η γενική ρήτρα ότι μόνο στρατιωτικά ή πολεμικώς σημαντικά αντικείμενα αποτελούν θεμιτούς στόχους βομβαρδισμών μπορεί να θεωρηθεί – λόγω των εννοιών που, ύστερα από δύο παγκοσμίους πολέμους, η ρήτρα αυτή μετέρχεται – μόνον ως προβληματική φόρμουλα και όχι ως σαφής κανόνας. Αντιμέτωποι με αυτό το κενό, ήταν εύλογο οι νομικοί του θετού διεθνούς δικαίου να επιχειρήσουν κατ' αρχάς να στηριχτούν στις κληροδοτημένες νόρμες του ευρωπαϊκού διεθνούς δικαίου, να προσπαθήσουν δηλαδή να επιλύσουν τα ζητήματα του εναερίου δικαίου με τη βοήθεια μεταφορών, αναλογιών και παραλληλισμών από το δίκαιο του κατά ξηράν ή του κατά θάλασσαν πολέμου και κατ' αυτόν τον τρόπο να αποκτήσουν ορισμένα νομικά ερείσματα για τον περιορισμό και του αυτοτελούς εναερίου πολέμου, προκειμένου να μετριάσουν και αυτό το είδος πολέμου. Στους Άγγλους συγγραφείς, εξ αιτίας της ναυτικής τους εμπειρίας, φάνταζε ως επί το πλείστον φυσικός ο παραλληλισμός με το δίκαιο του κατά θάλασσαν πολέμου. Γι' αυτούς, ένα αεροσκάφος που ρίχνει βόμβες πάνω σε ανθρώπους και εγκαταστάσεις στην ενδοχώρα του αντιπάλου είναι από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου το ίδιο με ένα πλοίο που κανονιοβολεί μian ακτή και του οποίου τα πυροβόλα πλήττουν τη στεριά εις βάθος. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, δεν κάνει την παραμικρή διαφορά εάν τα εκρηκτικά σώματα εκτοξεύονται μέσω πυροβόλων από τη θάλασσα επί της ξηράς ή αν μεταφέρονται μέσω αεροσκαφών στην ενδοχώρα όπου ρίπτονται επί του εδάφους και των εκεί ευρισκομένων ανθρώπων και πραγμάτων. Άλλοι πρότειναν ο προσδιορισμός του τι συνιστά πολεμικής σημασίας αντικείμενο και, κατ' επέκτασιν, θεμιτό στόχο βομβαρδισμού να γίνεται κατ' αναλογίαν προς την έννοια του λαθρεμπορίου πολέμου, δηλαδή κάθε τι που

στον κατά θάλασσαν πόλεμο λογίζεται λαθραίο να θεωρείται και στην περίπτωση του εναερίου πολέμου ως επιτρεπτός στόχος.

Αυτός ακριβώς ο τελευταίος παραλληλισμός μεταξύ του κατά θάλασσαν πολέμου και του εναερίου πολέμου είναι ιδιαίτερα πρόσφορος για να αναδειχθεί ο προβληματικός χαρακτήρας των μεταφορών του δικαίου του πολέμου από τη θάλασσα στον αέρα. Παραγνωρίζει, πιο συγκεκριμένα, ο παραλληλισμός αυτός ένα ιδιαίτερο δεδομένο του διεθνούς δικαίου, τη συνάφεια ανάμεσα στο είδος πολέμου και το δικαίωμα της λείας πολέμου [*Beuterecht*]. Ο ρόλος της έννοιας του λαθρεμπορίου είναι να προσδιορίζει τα αντικείμενα του δικαίωματος της λείας και της κατάσχεσης που είναι ίδιον του κατά θάλασσαν πολέμου. Τα αντικείμενα αυτά του δικαίωματος της λείας δεν νοούνται απλώς ως αντικείμενα προς καταστροφήν και δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί ο προσδιορισμός και η οροθέτησή τους από αυτήν τη σκοπιά. Αντιθέτως, σκοπός και στόχος του από αέρος βομβαρδισμού είναι αποκλειστικά η καταστροφή. Ο αυτοτελής εναερίος πόλεμος, ο οποίος είναι ένα εντελώς νέο είδος πολέμου, ουδόλως συγκρίσιμο ως προς τα όπλα και τις μεθόδους με τον κατά ξηράν ή τον κατά θάλασσαν πόλεμο, διακρίνεται και από τα δύο αυτά είδη πολέμου κατά το ότι δεν είναι επ' ουδενί πόλεμος λαφυραγωγής, αλλά καθαρός πόλεμος καταστροφής. Θα ήταν μάταιο να προσεγγίζει κανείς με όρους ηθικής υπεροχής ή απαξίας το γεγονός ότι στην περίπτωση του αυτοτελούς εναερίου πολέμου είναι, εξ αιτίας ακριβώς των ιδιαίτερων μέσων και μεθόδων της αεροπορίας, αδύνατη οποιαδήποτε λαφυραγωγή, ενώ η δυνατότητα αυτή της ανεξέλεγκτης λαφυραγωγής είναι δεδομένη τόσο στον κατά ξηράν, όσο και στον κατά θάλασσαν πόλεμο.

Χρησιμοποιούνται πράγματι και στην περίπτωση του κατά ξηράν και του κατά θάλασσαν πολέμου όπλα ισοδύναμης καταστροφικής ισχύος με αυτά που χρησιμοποιούνται στον εναερίο πόλεμο. Αποτελεί μάλιστα η κατοχή [εδάφους], σύμφωνα με την αντίληψη του ευρωπαϊκού διεθνούς δικαίου, την εκ των πραγμάτων αναγκαία και με μία έννοια φυσιολογική επιδίωξη των χερσαίων πολεμικών επιχειρήσεων. Είναι κατά κανόνα προς το συμφέρον

* Μετάφραση των υποκεφαλαίων c και d του εβδόμου κεφαλαίου («Der Krieg der modernen Vernichtungsmittel») του τετάρτου μέρους του *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum* [1950], Duncker & Humblot, Berlin 1997. Οι ενδότιτλοι είναι του πρωτοτύπου.

ενός στρατού που κατέχει εχθρικό έδαφος να κατοχυρώνει την ασφάλεια και την τάξη και να εγκαθίσταται ως αρχή [Autorität]. Στην άσκηση της κατοχικής εξουσίας [Okkupationsgewalt] προσήκει η *autorité établie* της δυνάμεως κατοχής [Besetzungsmacht] (άρθρο 43 της Συμβάσεως της Χάγης του 1907 για τον πόλεμο ξηράς). Το αν τα δεδομένα αυτά πρόκειται στο μέλλον να ξεπεραστούν μέσω μιας εξαιρετικής ανάπτυξης των εκηβόλων όπλων είναι κάτι που μένει να το δούμε. Εξ αιτίας της ροπής προς κατοχήν που μέχρι τούδε τον χαρακτήριζε, υφίστατο ο κατά ξηράν πόλεμος, τουλάχιστον κατά τον δέκατο όγδοο και δέκατο ένατο αιώνα, ισχυρές πιέσεις για τη χαλιναγωγή του καθαρού πολέμου καταστροφής και άφηνε μεγαλύτερα περιθώρια για έναν δραστικό μετριασμό του πολέμου. Διαμόρφωσε μάλιστα [...] ακόμη και την *occupatio bellica* σε γνήσιο θεσμό του διεθνούς δικαίου.

Ο κατά θάλασσαν πόλεμος εμπεριέχει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στοιχεία του καθαρού πολέμου εξολοθρεύσεως. Η ενεργοποίηση των μέσων του κατά θάλασσαν πολέμου έναντι της ξηράς οδηγεί σε αποκλεισμό και όχι κατοχή. Η ασκούσα τον αποκλεισμό θαλάσσια δύναμη, σε αντιδιαστολή προς μία χερσαία δύναμη κατοχής, δεν έχει το παραμικρό ενδιαφέρον να επικρατούν στην υπό αποκλεισμό περιοχή η ασφάλεια και η τάξη. Ο στρατός ξηράς μπορεί να έχει μια *autorité établie*, δηλαδή μία θετική σχέση προς την κατεχόμενη περιοχή και τον πληθυσμό της, επειδή η στρατιωτική κατοχή επιτυγχάνεται μόνο μέσω ενός στρατού που είναι δραστικά παρών σ' αυτό καθαυτό το έδαφος επί του οποίου και εγκαθιστά την αρχή του. Εξ αυτού προκύπτει κατ' ανάγκην μία άμεση επαφή του στρατού κατοχής με τον πληθυσμό της κατεχόμενης περιοχής και απορρέουν έννομες σχέσεις μεταξύ της κατοχικής εξουσίας και αυτής καθαυτής της κατεχόμενης χώρας. Αντιθέτως, ο επιβάλλων τον αποκλεισμό στόλος έχει προς την αποκλεισμένη περιοχή και τον πληθυσμό της την αρνητική μόνο σχέση ότι αμφότεροι, ξηρά και πληθυσμός, δεν αποτελούν γι' αυτόν τίποτε άλλο παρά στόχο μίας δυναμικής ενέργειας και αντικείμενο ενός μέσου καταναγκασμού. Εδώ μπορεί βέβαια να κάνει κανείς λόγο για μία δύναμη αποκλεισμού, όχι όμως – κατ' αναλογίαν προς την κατοχική εξουσία – για μία εξουσία αποκλεισμού ή για έννομες σχέσεις με τον πληθυσμό. Στον βαθμό που ο κατά θάλασσαν πόλεμος είναι, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, περιορισμένος πόλεμος λαφυραγωγής, στρέφεται το [έννομο] ενδιαφέρον για τη λεία, όπως αυτό τυποποιείται στο δικαίωμα σύλης [Prisenrecht], όχι προς αντικείμενα επί της ξηράς, αλλά μόνον προς το θαλάσσιο εμπόριο από και προς την αποκλεισμένη στεριά.

Αυτή η διαφορά ως προς τις μεθόδους χρήσεως βίας εί-

ναι ουσιώδης. Διότι αφορά τον πυρήνα κάθε ανθρώπινης τάξεως, την αιώνια σχέση προστασίας και υπακοής, *the mutual relation of protection and obedience*¹. Βεβαίως είναι δυνατόν και ο κατά ξηράν πόλεμος να διεξαχθεί ως εξολοθρευση· διεξάγεται επίσης αρκετά συχνά ως ανεξέλεγκτος πόλεμος λαφυραγωγής. Ενδέχεται όμως πάλι η διατήρηση της ασφάλειας και της τάξεως στην κατεχόμενη περιοχή να είναι προς το συμφέρον της χερσαίας κατοχικής δύναμης. Εξ ού, όπως ελέχθη, και η δυνατότητα να εξελιχθεί η πολεμική κατοχή σε δικαίκο θεσμό του διεθνούς δικαίου, όπως πράγματι συνέβη τον δέκατο ένατο αιώνα στη Σύμβαση της Χάγης για τον πόλεμο ξηράς [1899]. Εφόσον ο κατέχων στρατός διατηρεί στην κατεχόμενη περιοχή τη δημόσια τάξη και προστατεύει τον πληθυσμό, οφείλει κατά συνέπεια και ο πληθυσμός από την πλευρά του υπακοή στην κατοχική εξουσία. Εδώ η άμεση συνάφεια προστασίας και υπακοής είναι προφανής. Βασίζεται σε μία σαφή, εδαφικά καθορισμένη συνένωση, κατά την οποία μία δραστικά παρούσα δύναμη κατοχής εξουσιάζει τον πληθυσμό της κατεχόμενης περιοχής. Η χερσαία κατοχική δύναμη μπορεί να έχει διαφορετικά σχέδια και επιδιώξεις: μπορεί να θέλει να ενσωματώσει το κατεχόμενο έδαφος ή να το προσαρτήσει ή πάλι να το αξιοποιήσει ως ενέχυρο· μπορεί να θέλει να αφομοιώσει τον πληθυσμό ή να τον εκμεταλλευτεί. Πάντοτε όμως, ακόμη και όταν αυτή παίρνει ομήρους, παραμένει νοητή μία σχέση προστασίας και υπακοής· ήταν δε δεδομένη επί ευρωπαϊκού εδάφους, τουλάχιστον κατά την εποχή του ευρωπαϊκού διεθνούς δικαίου, μία κάποια θετική σχέση με το ευρωπαϊκό έδαφος και τους κατοίκους του. Από τον καιρό των θρησκευτικών πολέμων του δεκάτου εβδόμου αιώνα, ο κατά ξηράν πόλεμος έπαυσε να είναι ο ανεξέλεγκτος και ολικός πόλεμος λαφυραγωγής ή πάλι ο πόλεμος εξολοθρεύσεως και καταστροφής, αφού κατέλαβαν τη θέση του οι θεσμοί που διείπαν τον μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών πόλεμο του δεκάτου ογδού και δεκάτου ενάτου αιώνα και επετεύχθησαν οι κλαστικοί περιορισμοί του πολέμου.

Αντιθέτως, στην περίπτωση του από θαλάσσης αποκλεισμού, που διεξάγεται σύμφωνα με το δίκαιο του κατά θάλασσαν πολέμου, απουσιάζει η βάση για την πραγμάτωση αυτής της σχέσης προστασίας και υπακοής. Για τους ανθρώπους που υφίστανται τις επιπτώσεις των ναυτικών πολεμικών μέσων, δηλαδή για τον πληθυσμό που πλήττεται από τον θαλάσσιο αποκλεισμό μιας χώρας, η ασκούσα τον αποκλεισμό θαλάσσια δύναμη είναι πάντοτε μακρινή και απύσχα. Επενεργεί δυναμικά και μπορεί να ασκεί, μέσω βομβαρδισμών ή αποκλεισμού λιμνοκτονίας, έναν δραστικότατο καταναγκασμό, αλλά η επενέργειά της δεν εμπεριέχει καθόλου τα σπέρματα εκείνα προστασίας και υπακοής τα οποία είναι δυνατόν να

υπάρχουν ακόμη και στην περίπτωση μίας κατοχής που αποσκοπεί, μέσω της παρουσίας στρατευμάτων, στην εκμετάλλευση της κατεχόμενης περιοχής. Το ενδιαφέρον που έχει ένας στόλος αποκλεισμού για τις συνθήκες που επικρατούν στην υπό αποκλεισμό ξηρά μόνον αρνητικό μπορεί να είναι καθώς αποβλέπει στην καταστροφή κάθε τάξεως.

Μόνον εάν εξεταστεί ο κατά θάλασσαν και ο κατά ξηράν πόλεμος υπό το πρίσμα της χωρικής τάξεως του διεθνούς δικαίου καθίσταται δυνατή η κατανόηση της νέας διεθνοδικαιικής προβληματικής για τον εναέριο πόλεμο. Μία ανάλυση της χωρικής παραμέτρου αναδεικνύει ως μείζονα αλλαγή το ότι είναι πλέον αδύνατον, όσον αφο-

ρά τον εναέριο χώρο, να γίνεται λόγος όπως προηγουμένως για θέατρο πολέμου. Από τον δέκατο έβδομο αιώνα, από την απαρχή των ενδοευρωπαϊκών πολέμων μεταξύ κρατών, είχε εθιστεί ο κόσμος στην εικόνα μιας *σκηνής πολέμου* [Kriegsschauplatz], στο *theatrum* του πολέμου ξηράς. Ήταν μάλιστα δυνατόν, αν και λιγότερο ακριβές, να γίνεται εκ παραλλήλου λόγος και για το θέατρο του κατά θάλασσαν πολέμου. Ο αυτοτελής εναέριος πόλεμος, από την άλλη πλευρά, έχει μεν τον δικό του χώρο, δεν έχει όμως ούτε θέατρο, ούτε θεατές. Ο αυτοτελής εναέριος πόλεμος, εξαιρουμένων των αερομαχιών, δεν διεξάγεται πλέον όπως ο κατά ξηράν και κατά θάλασσαν πόλεμος ως μία οριζόντια αναμέτρηση, κατά την οποία αμφότεροι οι εμπόλεμοι αντιπαρατίθενται στο ίδιο επίπεδο. Ο εναέριος χώρος δεν συνιστά έναν υπερκείμενο της ξηράς και της θάλασσας όγκο που ορθώνεται σαν κούφιος στύλος ή άδειο κουτί με βάση τη στέρεα γη ή την ανοικτή θάλασσα, εντός του οποίου διεξάγεται ο εναέριος πόλεμος όπως ακριβώς και ο κατά ξηράν και κατά θάλασσαν πόλεμος, με μόνη διαφορά ότι αυτό συμβαίνει σε ένα επίπεδο υπερυψωμένο κατά μερικές εκα-

τοντάδες ή χιλιάδες μέτρα. Όλες οι κατασκευές που δουλεύουν με τέτοιες παραστάσεις και διαμορφώνουν το διεθνές δίκαιο του εναερίου πολέμου κατ' αναλογίαν εν μέρει προς τον πόλεμο ξηράς και εν μέρει προς τον πόλεμο θαλάσσης είναι ανυπόστατες και κατά βάσιν αδικαιολόγητες. Οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο εναέριος πόλεμος θα έπρεπε να διεξάγεται πάνω από τη στεριά σύμφωνα με τους κανόνες του κατά ξηράν πολέμου, πάνω από την ανοικτή θάλασσα σύμφωνα με τους κανόνες του κατά θάλασσαν πολέμου, ενώ οι ακτές λογίζονται, χάριν απλουστεύσεως, ως επί το πλείστον ως στεριά. Για ένα βομβαρδιστικό η ατομική ιδιοκτησία οφείλει να είναι ιερή, μόνον όμως για όσο χρόνο πετάει πάνω από τη στε-

ριά· ένα δευτερόλεπτο αργότερα, καθώς έχει μπει στον εναέριο χώρο πάνω από την ανοικτή θάλασσα, η ίδια ιδιοκτησία για το ίδιο όπλο και απέναντι στον ίδιο εχθρό παύει ακαριαία να είναι ιερή και μετατρέπεται σε αντικείμενο του δικαιώματος της λείας πολέμου, δηλαδή σε αντικείμενο νόμιμης καταστροφής. Σε αυτό το αποφασιστικό σημείο ακυρώνονται όλες οι μεταφορές, οι αναλογίες και οι παραλληλισμοί που θα μπορούσαν κατά τα άλλα να εξαχθούν για τον εναέριο πόλεμο από τον κατά ξηράν ή τον κατά θάλασσαν πόλεμο. Χάνουν όμως εδώ την ισχύ τους και όλες οι θεσμίσεις και αρχές που καθιστούσαν μέχρι τούδε δυνατό ένα δίκαιο πολέμου, δηλαδή τον μετριασμό του πολέμου.

Σήμερα δεν είναι πλέον δυνατόν να μένει κανείς προσκολλημένος στις παραδοσιακές παραστάσεις του χώρου, εκλαμβάνοντας τον εναέριο χώρο ως απλό επάρτημα ή ως συστατικό στοιχείο της στεριάς ή της θάλασσας. Αυτό θα ισοδυναμούσε με μία κατ' ουσίαν αφελή θεώρηση του ζητήματος από κάτω προς τα πάνω. Θα ήταν η προοπτική ενός παρατηρητή ο οποίος κοιτάζει από την επιφάνεια της στεριάς ή της θάλασσας προς τον αέρα

και, στραβολαιμιάζοντας, ατενίζει από κάτω προς τα πάνω, ενώ το βομβαρδιστικό που διασχίζει τον εναέριο χώρο επιτελεί το τρομερό του έργο από πάνω προς τα κάτω. Παρά τις άλλες διαφορές μεταξύ του κατά ξηράν και του κατά θάλασσαν πολέμου, συμμερίζονταν και οι δύο προηγούμενες μορφές πολέμου ένα κοινό επίπεδο: ο δε αγώνας διεξαγόταν και χωρικά στην ίδια διάσταση, με τους αντιπάλους να αντιπαράθονται στην ίδια επιφάνεια. Ο εναέριος χώρος, από την άλλη πλευρά, συνιστά μία ιδιαίζουσα διάσταση σε έναν ιδιαίζοντα χώρο, ο οποίος δεν εφάπτεται με τα χωριστά μεν αλλά παρακείμενα επίπεδα της στεριάς και της θάλασσας: απεναντίας, αδιαφορεί για τον χωρισμό τους και, ήδη για τον λόγο αυτό, διαφοροποιείται ουσιαστικά κατά τη δομή του ως χώρος από τους χώρους επιφανείας των δύο άλλων ειδών πολέμου. Ο ορίζοντας του εναερίου πολέμου είναι διάφορος από αυτόν του κατά ξηράν και του κατά θάλασσαν πολέμου: είναι μάλιστα ερωτητέο κατά πόσο μπορεί κανείς να κάνει λόγο για ορίζοντα προκειμένου για τον εναέριο πόλεμο εν γένει. Η δομική αλλαγή είναι έτι μεγαλύτερη καθ' ότι αμφότερες οι επιφάνειες, της στεριάς και της θάλασσας, υφίστανται αδιακρίτως τα από αέρος προερχόμενα εκ των άνω προς τα κάτω πλήγματα. Ο επί στερεού εδάφους όμως ευρισκόμενος άνθρωπος σχετίζεται με τα αεροπλάνα που τον απειλούν από αέρος περισσότερο όπως σχετίζεται ένα πλάσμα του βυθού με τα σκάφη στην επιφάνεια της θάλασσας παρά όπως σχετίζεται με τους ομοίους του.

Ο αυτοτελής εναέριος πόλεμος υψώνει τη σχέση μεταξύ της βιοπραγούσης δυνάμεως και του υφισταμένου τη βία πληθυσμού σε ακόμη υψηλότερο βαθμό απ' ό,τι συμβαίνει στην περίπτωση του αποκλεισμού του κατά θάλασσαν πολέμου. Στην περίπτωση του από αέρος βομβαρδισμού η ασχεσία του επιτιθέμενου προς το έδαφος και προς τον επί του εδάφους ευρισκόμενο πληθυσμό είναι απόλυτη: εδώ πλέον δεν απομένει ούτε καν η σκιά της σχέσης προστασίας και υποταγής. Στην περίπτωση του εναερίου πολέμου στερείται και η μία και η άλλη πλευρά τη δυνατότητα να συνάψει αυτήν τη σχέση. Το αεροσκάφος προσεγγίζει από αέρος και ρίχνει τις βόμβες του επί του εδάφους: το μαχητικό καθέτου εφορμήσεως βουτάει στο έδαφος και ξανασηκώνεται: αφού δε επιτελέσουν και τα δύο το καταστροφικό τους έργο, εγκαταλείπουν αμέσως το έδαφος και τους επ' αυτού ανθρώπους και πράγματα στην τύχη τους, δηλαδή στην επί του εδάφους κρατούσα δύναμη. Αναδεικνύει λοιπόν και η εξέταση της σχέσης προστασίας και υπακοής, όπως ακριβώς και η εξέταση της σχέσης μεταξύ είδους πολέμου και λείας, την απόλυτη χωρική αποδιάρθρωση και τον, ως εκ τούτου, καθαρά καταστροφικό χαρακτήρα του σύγχρονου εναερίου πολέμου.

β. Το πρόβλημα του δίκαιου πολέμου

Θα μού αντιλέξει κανείς ότι η ιδιαιτερότητα αυτή του εναερίου πολέμου συνιστά ένα τεχνικό απλώς ζήτημα, ότι έχει δηλαδή να κάνει με τα εκηβόλα όπλα. Αυτό είναι σωστό. Όμως αυτή ακριβώς η παρατήρηση παραπέμπει σε μια άλλη σημαντική πτυχή του προβλήματος του πολέμου, όπως αυτό τίθεται στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου. Διότι η χαλιναγωγή των μέσων καταστροφής, ο μετριασμός του πολέμου, σχετίζεται — πέρα από το δικαίωμα της λείας πολέμου και τη σχέση προς τον υφιστάμενο τον πόλεμο πληθυσμό — κατά τρίτον λόγο, και με το ζήτημα του δίκαιου πολέμου. Το ζήτημα αυτό έχει δύο ξεχωριστές πλευρές: την πλευρά του νομικώς αναγνωρι-

σμένου εχθρού, του διακρινομένου από τον εγκληματία και τον υπάνθρωπο, του *justus hostis* [κατά νόμον εχθρού] και την πλευρά της δίκαιας υπόθεσης, της *justa causa*. Αμφότερες οι πλευρές του ζητήματος έχουν μία ιδιαίτερη σχέση με το είδος των όπλων. Εάν τα όπλα είναι καταφανώς άνισα, παύει να ισχύει η επί του αυτού επιπέδου νοούμενη έννοια του αμοιβαίου πολέμου. Στον πόλεμο έχουν και οι δύο πλευρές μία κάποια ευκαιρία, την ελάχιστη έστω δυνατότητα της νίκης. Εάν αυτό παύσει να ισχύει, μετατρέπεται ο αντίπαλος απλώς και μόνο σε αντικείμενο μέτρων καταναγκασμού. Εντείνεται δε σε ανάλογο βαθμό και η αντίθεση των αντιμαχομένων. Ο ανίσχυρος θα μεταθέσει τη διαφορά ισχύος και δικαίου στη σφαίρα του *bellum intestinum* [εσωτερικού πολέμου]. Ο υπερέχων εκλαμβάνει την οπλική του υπεροχή ως ένδειξη της *justa causa* του και ανακηρύσσει τον εχθρό σε εγκληματία, επειδή η έννοια του *justus hostis* είναι πλέον ανεφάρμοστη. Ο υποβιβασμός του εχθρού σε εγκληματία και η επίκληση της *justa causa* συμβαδίζουν με την τελειοποίηση των μέσων καταστροφής και τη χωρική διάλυση [*Entortung*] του θεάτρου πολέμου. Η τελειοποίηση

των τεχνικών μέσων καταστροφής βαθαίνει το χάσμα μιας δικαικής και ηθικής διάκρισης που είναι ούτως ή άλλως καταστρεπτική.

Ο Αμερικανός διεθνολόγος James Brown Scott θέλησε να δει τη σύγχρονη ροπή προς τη βασιζόμενη σε διακρίσεις [*diskriminierende*] έννοια του πολέμου ως επιστροφή στη διδασκαλία της χριστιανικής θεολογίας για τον δίκαιο πόλεμο. Οι σύγχρονες όμως τάσεις δεν συνεπάγονται καμμία αναβίωση χριστιανικών θεωριών: είναι αντίθετος ιδεολογικό επακόλουθο της βιομηχανικο-τεχνικής ανάπτυξης των σύγχρονων μέσων καταστροφής. Το βομβαρδιστικό ή το μαχητικό καθέτου εφορμήσεως χρησιμοποιεί τα όπλα του εναντίον του πληθυσμού της εχθρικής

χώρας κατακόρυφα, όπως ακριβώς χρησιμοποίησε ο Άγιος Γεώργιος τη λόγχη του εναντίον του δράκοντα. Στο μέτρο που μετατρέπει κανείς τον πόλεμο σήμερα σε αστυνομική δράση εναντίον ταραξιών, εγκληματιών και καθαρμάτων οφείλει και να τελειοποιεί τις δικαιολογίες για τις μεθόδους που αυτός ο *police bombing* μετέρχεται. Εξωθείται λοιπόν κανείς να προσδώσει στις διακρίσεις εναντίον του αντιπάλου αβυσσαλέες διαστάσεις. Μόνον ως προς ένα σημείο είναι δυνατόν να διατηρούν και σήμερα ακέραια την επικαιρότητά τους οι μεσαιωνικές θέσεις για τον δίκαιο πόλεμο. Αναφερθήκαμε ήδη στη μεσαιωνική απαγόρευση των εκηβόλων όπλων, η οποία θεοπίστηκε από τη Δευτέρα Σύνοδο του Λατερανού (1139) προκειμένου για πόλεμο μεταξύ χριστιανών ηγεμόνων και λαών. Ο περιορισμός της απαγόρευσης στον μεταξύ χριστιανών πόλεμο δείχνει ότι τα εκηβόλα όπλα παρέμεναν επιτρεπτά στην περίπτωση αγώνα εναντίον αδικού εχθρού όπου η χρήση τους εθεωρείτο αυτονόητη, καθόσον ο πόλεμος εναντίον εχθρών αυτής της κατηγορίας ήταν απ' εαυτού πόλεμος δίκαιος. Ακόμη όμως και στην περίπτωση αναμέτρησης μεταξύ χριστιανών προκύ-

πτει σαφέστατα η συνάφεια μεταξύ των εκηβόλων όπλων και του δίκαιου πολέμου. Διότι, προκειμένου περί πολέμου μεταξύ χριστιανών, οι σχολιαστές ερμήνευσαν την εκκλησιαστική απαγόρευση εις τρόπον ώστε να ισχύει μόνο για την άδικη πλευρά, ενώ εθεωρείτο αδιανόητο να απαγορευτεί στον εκπρόσωπο του δικαίου να χρησιμοποιεί εναντίον της αδικίας οποιοδήποτε αποτελεσματικό μέσο. Η λογική αυτή μοιάζει εκ των πραγμάτων ακαταμάχητη και καθιστά δυνατή την κατανόηση μιας ουσιαστικής διαπλοκής η οποία δικαιολογεί, εν κατακλείδι, να καταθέσουμε προς σκέψιν το ακόλουθο παράδειγμα από τον Μεσαίωνα.

Αναλογιζόμαστε μία παρατήρηση του Έγκελου: κατά τη

μετάβασή της από τον φεουδαλισμό στον απολυταρχισμό χρειάστηκε η ανθρωπότητα την πυρίτιδα και ευθύς αμέσως έκανε η πυρίτιδα την εμφάνισή της². Μήπως έπρεπε να εμφανιστούν και τα σύγχρονα μέσα καταστροφής επειδή η σύγχρονη ανθρωπότητα τα χρειαζόταν; Και τίνος πράγματος τη χρεία είχε η ανθρωπότητα όταν εμφανίστηκαν τα σύγχρονα αυτά μέσα καταστροφής; Χρειαζόταν εν πάση περιπτώσει έναν δίκαιο πόλεμο προκειμένου να δικαιώσει τη χρήση τέτοιων μέσων καταστροφής. Διότι — χρησιμοποίησ εδώ μία φράση από το κεφάλαιο «Foes and Friends» του *The Education of Henry Adams*³ — «if the foe is not what they say he is, what are they?» Θυμόμαστε τις πέντε *Dubia circa justitiam belli* [Αμφιβολίες περί της δικαιοσύνης του πολέμου] που ανέπτυξε ο Francisco de Vitoria και ακόμη περισσότερο τις εννέα του *Dubia quantum licet in bello justo* [Αμφιβολίες ως προς τι είναι επιτρεπτό στον δίκαιο πόλεμο]⁴. Σήμερα βιώνουμε την απάντηση στα ερωτήματά του. Η σύγχρονη φυσική επιστήμη και η τεχνική της μάς δίνει την απάντηση: *Tantum licet in bello justo!* [Τόσα και τόσα επιτρέπονται στον δίκαιο πόλεμο!] Προκύπτει εξ αυτού ότι νέες

γραμμές φιλότητας εκκρεμούν στην ιστορία. Δεν θα ήταν όμως καλό αν επρόκειτο να πραγματοποιούν μόνο μέσα από νέες κατασκευές εγκληματιών [*Kriminalisierungen*].

Μετάφραση από τα γερμανικά
Γρηγόρης Ανανιάδης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

1. Η φράση προέρχεται από την καταληκτική παράγραφο της «Ανασκόπησης και των Συμπερασμάτων» με τα οποία κλείνει ο Hobbes τον *Λεβιάθαν* του. Πλήρης, η σχετική πρόταση έχει ως εξής: «Έτσι λοιπόν περάτωσα την πραγματεία μου περί πολιτικής και εκκλησιαστικής κυβερνήσεως, που οφείλει τη σύλληψή της στις αναταραχές της εποχής μας, χωρίς μεροληψία, χωρίς εφαρμογή σε συγκεκριμένες καταστάσεις και χωρίς οποιαδήποτε άλλη σκοπιμότητα πέραν του να αποκαλύψω στους ανθρώπους την αμοιβαία σχέση μεταξύ προστασίας και υποταγής [*the mutual Relation between Protection and Obedience*]: τη σχέση δηλ., ο ευλαβικός σεβασμός της οποίας είναι απαραίτητος, εξ αιτίας της ιδιοσυστασίας της ανθρώπινης φύσης και των θείων νόμων, φυσικών και θετικών». *Λεβιάθαν*, τόμος Β', (μετάφραση: Γ. Δημητρακόπουλος, Αιμ. Μεταξόπουλος), Γνώση, Αθήνα 1989, σελ. 336.

2. G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Werke, τόμος 12, Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1986, σελ. 481: «Ανακαλύφθηκε έπειτα άλλο ένα τεχνικό μέσο εναντίον της υπεροπλίας [των ευγενών] — η πυρίτιδα. Η ανθρωπότητα την χρειάστηκε, και ευθύς αμέσως έκανε η πυρίτιδα την εμφάνισή της. Υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα εφόδια για την απελευθέρωση [του κόσμου] από τη φυσική βία και για την εξίσωση των [νομοκατεστημένων] τάξεων».

3. Henry Adams, *The Education of Henry Adams* [1918], Oxford UP,

Οξφόρδη 1999, σελ. 114: «Τη στιγμή εκείνη ο κύριος Thackeray, και μαζί του όλη η λονδρέζικη κοινωνία, είχαν ανάγκη τη νευρική εκτόνωση που προσέφερε η εκδήλωση συναισθήματος: διότι εάν ο κύριος Lincoln δεν ήταν αυτό που έλεγαν ότι ήταν — τι ήταν εκείνοι; [*for if Mr. Lincoln was not what they said he was — what were they?*]». Το 1861 ο πατέρας του Henry Adams είχε διοριστεί από τον Lincoln πρεσβευτής της Ενώσεως στην Αυλή του Αγίου Ιακώβου. Νεαρός τότε, ο μετέπειτα διαπρεπής ιστορικός και μυθιστοριογράφος τον ακολούθησε στο Λονδίνο ως ιδιωτικός του γραμματεύς. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο της αυτοβιογραφίας του ο Henry Adams περιγράφει την αρνητική στάση του αγγλικού κατεστημένου απέναντι στον Lincoln, στον οποίο καταλογιζόταν υπερβολική σκληρότητα κατά τη διεξαγωγή του πολέμου. Η έκβαση του αμερικανικού εμφυλίου, του πρώτου κατ' ουσίαν «βιομηχανικού» πολέμου, ήταν ακόμη άδηλη.

4. Francisco de Vitoria, *Political Writings*, Cambridge UP, Κάμπριτζ 1991, σελ. 306-326. Ο Vitoria υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Θωμιστές πολιτικούς στοχαστές της Αντιμεταρρύθμισης. Δομηνικανός μοναχός και καθηγητής Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο της Σαλαμάνκας, συνέγραψε δοκίμια για την κοσμική και την εκκλησιαστική εξουσία, οφείλει όμως τη φήμη του κυρίως στα έργα του *De Indis* και *De Indis Relectio Posterior, sive de iure belli*, όπου, επικαλούμενος το φυσικό δίκαιο, υπερασπίζεται τους ιθαγενείς του Νέου Κόσμου. Ο Vitoria αντικρούει όχι μόνο τα απαξιωτικά επιχειρήματα που δικαιολογούσαν την απάνθρωπη μεταχείριση των Ινδιάνων από τους κονκισταδόρες, αλλά και τα επιχειρήματα που νομιμοποιούσαν αυτούς καθαυτούς τους τίτλους του Στέμματος της Καστίλλης στις υπερπόντιες κτήσεις του. Στο *Nomos der Erde* (σελ. 69-96) ο Schmitt αναλύει διεξοδικά τις θέσεις του Vitoria προκειμένου να καταδείξει ότι όσοι τον θεωρούν προάγγελλο του σύγχρονου Διεθνούς Δικαίου και μιας οικουμενιστικής ηθικής στερούνται ιστορικού πνεύματος.